

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ТРЕТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО САКСКОБУРГГОТСКИ И ХРОБОК срещу БЪЛГАРИЯ

(Жалби № 38948/10 и 8954/17)

РЕШЕНИЕ

(справедливо обезщетение)

Член 41 • Справедливо обезщетение • Присъждане на имуществени вреди, претърпени от нарушение на член 1 от Протокол 1 поради непропорционална забрана за всякаква търговска експлоатация на гори, за които се твърди, че са получени чрез реституция

СТРАСБУРГ

02 май 2023 г.

Това решение ще стане окончателно при условията на член 44 § 2 от Конвенцията. Може да бъде предмет на редакционни промени.

По делото на Сакскобургготски и Хробок срещу България

Европейският съд по правата на човека (Трето отделение), заседаващ в състав, състоящ се от:

Пере Пастор Виланова (Pere Pastor Vilanova), *Председател*,

Георгиос А. Сергидес (Georgios A. Serghides),

Жолиен Шукинг (Jolien Schukking),

Дариан Павли (Darian Pavli),

Пеетер Роосма (Peeter Roosma),

Йоанис Ктистакис (Ioannis Ktistakis), *съдии*,

Майя Петрова Русева, *ad hoc съдия*,

и Милан Блашко (Milan Blaško), *секретар на отделението*,

След обсъждане в закрито заседание на 28 февруари и 28 март 2023 г.,

Постанови следното решение, прието на последно посочената дата:

ПРОЦЕДУРАТА

1. Делото се отнася до опитите на жалбоподателите — бившия цар на България (1943—46 г.) и сестра му — да им бъдат реституирани бивши царски имоти. То се отнася по-специално до мораториума върху търговската експлоатация на някои от тези имоти, които са били във владение на жалбоподателите.

2. Г-н Йонко Грозев, избраният от името на България съдия, си прави отвод по делото (правило 28). На 22 ноември 2017 г. Председателят на Състава назначава г-жа Майя Русева да заседава като *ad hoc* съдия (правило 29).

3. В решение, постановено на 7 септември 2021 г. („основното решение“ — вж. *Сакскобургготски и други срещу България*, № 38948/10 и 8954/17, 7 септември 2021 г.), Съдът установява нарушение на член 1 от Протокол № 1. Съдът счита, че горепосоченият мораториум, доколкото засяга търговската експлоатация на множество парцели горски земи, е необоснован и прекомерно дълъг.

4. Тъй като въпросът за прилагането на член 41 от Конвенцията не може да бъде решен по отношение на имуществените вреди, Съдът го отлага и приканва Правителството и жалбоподателите да представят в срок от шест месеца своите писмени становища по този въпрос и по-специално, да го уведомяват за всяко споразумение, което могат да постигнат (пак там, § 283 и точка 5 от диспозитива).

5. Жалбоподателите и Правителството не успяват да постигнат споразумение. Всяка от страните е представила становище по член 41.

6. Жалбоподателите се представляват от г-н М. Екимджиев и г-жа К. Бончева, адвокати, практикуващи в Пловдив, и г-жа Е. Христова, адвокат, практикуващ в София. Правителството се представлява от

своите агенти г-жа М. Димитрова и г-жа И. Станчева-Чинова от Министерството на правосъдието.

РЕЛЕВАНТНИ ФАКТИЧЕСКИ ОБСТОЯТЕЛСТВА

7. След падането на комунистическия режим в България и приемането на законодателството за денационализация, жалбоподателите търсят реституиране на бивши имоти на короната. Между 2000 г. и 2003 г. те се сдобиват с няколко административни решения за връщане на горска земя с размер на 1654 хектара.

8. От тях 421 хектара са възстановени на наследниците на дядото на жалбоподателите, цар Фердинанд I, а именно жалбоподателите и други лица (вж. § 10 от първоначалното частично решение на Съда по делото — *Сакскобургготски и други срещу България* (dec.), № 38948/10 и 2 други, 20 март 2018 г.). Останалите решения гласят, че земята се възстановява само на наследниците на цар Борис III, а именно двамата жалбоподатели.

9. Въпреки горното, само жалбоподателите влизат във владение на земята и са започват да я използват. По-специално те имат одобрен десетгодишен Лесоустройствен проект.

10. През ноември 2009 г. държавата, представлявана от министъра на земеделието, подава *ревандикационен иск* срещу жалбоподателите и останалите наследници на Фердинанд I. Държавата твърди, че е собственик на земята, като оспорва, че всъщност не е имало основания за осъществяване на реституция. Съгласно публично достъпна информация това производство все още е висящо пред Софийския окръжен съд на първа инстанция.

11. Междувременно, на 18 ноември 2009 г. Народното събрание налага мораториум върху търговската експлоатация на имотите, претендирани от жалбоподателите, включително горската земя. Според публично достъпната информация мораториумът е в сила и до днес.

12. Посочените по-горе обстоятелства са описани по-подробно в основното решение (вж., конкретно, §§ 49—56, 123—25 и 137—40). След постановяването на това решение страните информират Съда за следните допълнителни събития, които не са били споменати по-рано.

13. На 3 септември 2011 г. в производството по *ревандикационния иск*, подаден от държавата, Софийският окръжен съд налага временна мярка — забрана за сеч в горите, предмет на делото. Съдът счита, че държавата има легитимен интерес от такава мярка, която следователно е оправдана.

14. На 7 март 2019 г. останалите наследници на Фердинанд I сключват споразумение с държавата, с което признават нейното право на собственост върху възстановената им земя. Те заявяват, че никога не са притежавали земята, никога не са я считали за своя собственост,

никога не са придобивали право на собственост върху нея и никога не са се опитвали да я управляват, използват или да се разпореждат с нея. На 11 март 2019 г. споразумението е одобрено от Софийския окръжен съд, с което е прекратено производството по отношение на тези лица.

ЗАКОНЪТ

15. Член 41 предвижда:

„Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна.“

I. СТАНОВИЩА НА СТРАНИТЕ

A. Претенции на жалбоподателите

16. Жалбоподателите се позовават на Лесоустройствения проект за управление и стопанско ползване на горите, одобрен от съответния държавен орган през 2005 г. (вж. параграф 9 по-горе и параграф 55 от основното решение). Те твърдят, че ако Народното събрание не бе наложило мораториума върху търговската експлоатация на горите, те са щели да получат приходи от дърводобив при изпълнението на плана. Представят експертиза за размера на тези приходи.

17. Вещото лице изчислява общия размер на пропуснати ползи от дърводобив за жалбоподателите за периода от приемане на решението за мораториума до 31 юли 2022 г. на 3 006 885 лева, равностойността на 1 537 395 Евро. По-конкретно вещото лице счита, че през първите седем месеца на 2022 г. жалбоподателите биха спечелили по този начин 168 465 лева, което се равнява на 86 170 евро.

18. Жалбоподателите съответно претендират горепосочената обща сума (1 537 395 евро), плюс 24 066 лева (12 310 евро) за всеки месец след 31 юли 2022 г.; последната сума е изчислена на месец въз основа на сумата, посочена от вещото лице за първите седем месеца на 2022 г.

19. Жалбоподателите също претендират неуточнена сума за загуба на клиента и увреждане на репутацията им *vis-à-vis* техните търговски партньори.

B. Първоначално становище на правителството

20. Правителството, коментирайки претенциите на жалбоподателите за справедливо обезщетение, заявени по-рано в производството (вж. § 279 от основното решение), твърди, че няма причинно-следствена връзка между твърдените имуществени вреди — пропуснати ползи от дърводобив — и нарушението на правата на жалбоподателите. Това е

така, тъй като според Правителството всяка такава вреда не е резултат от мораториума, а от обезпечителната мярка, наложена от Софийския окръжен съд на 3 септември 2011 г. (вж. параграф 13 по-горе). Правителството се позовава допълнително на член 403, алинея 1 от Гражданския процесуален кодекс, който предвижда, че когато е наложена обезпечителна мярка в гражданско производство и страната, срещу която е взета мярката, спечели делото, другата страна ще носи отговорност за всички вреди, причинени от мярката. Според правителството, тъй като по този начин жалбоподателите могат да поискат обезщетение за всички пропуснати ползи от дърводобив, причинени от обезпечителната мярка, техните интереси ще бъдат напълно гарантирани, ако националните съдилища в крайна сметка се произнесат в тяхна полза.

21. Освен това Правителството твърди, че жалбоподателите са могли да използват земята за други търговски цели, като например лов.

22. Правителството изтъква, че части от земята са възстановени на всички наследници на дядото на жалбоподателите, Фердинанд I. Това означава, че останалите наследници са имали право на дял от всички печалби.

23. Накрая Правителството изтъква, че вещото лице, което е изготвило оценката, представен от жалбоподателите по-рано (и което също е изготвило оценката, посочена в параграфи 16—18 по-горе) не е независимо, тъй като е служител на дружеството по ЗЗД, създадено от жалбоподателите и натоварено със стопанисването на горите.

С. Отговорът на жалбоподателите

24. Жалбоподателите посочват, че нарушението на член 1 от Протокол № 1, установено от Съда в основното решение, е резултат от мораториума, наложен от Народното събрание, а не от временната мярка, наложена от Софийския окръжен съд.

25. Освен това те отбелязват, че останалите наследници на Фердинанд I никога не са се интересували от реституцията на бившите царски имоти в България. Не е ясно защо *ревандикационният иск* на държавата е бил насочен срещу тях (вж. параграф 10 по-горе), като се има предвид, че те никога не са влизали във владение на горите и никога не са претендирали за каквито и да било права на собственост. Споразумението, което наследниците сключват през 2019 г. (вж. параграф 14 по-горе) има за цел да демонстрира незаинтересованост от тяхна страна, за да не бъдат обременени с прекомерни разходи. Всичко това означава, че спорът, който трябва да бъде разгледан в производството по *ревандикационния иск* от самото начало е бил единствено между двамата жалбоподатели и държавата.

26. Позовавайки се на факта, че въпросното производство все още е висящо (вж. § 10 по-горе), жалбоподателите заявяват, че всички обезщетения, присъдени от Съда, в крайна сметка ще бъдат взети предвид, когато страните уредят сметките си след края на производството, когато ще бъде взето окончателно решение относно съответното им право на собственост.

27. Накрая, във връзка с аргумента на Правителството, че вещото лице, привлечено от жалбоподателите, не е независимо (вж. параграф 23 по-горе), жалбоподателите заявяват, че никога не са отричали неговата работа в тяхното дружество. Това обаче означава, че той има лесен достъп до съответните документи и знания за състоянието на горите. За да потвърдят заключенията си, жалбоподателите представят становището на други две вещи лица, които считат, че оценката, изготвена за настоящото производство (вж. параграфи 16—18 по-горе) е „професионално направена“ и „надеждна“ и че „следва да се отбележи, че стойностите, посочени в нея, са били занижени”

D. Отговорът на правителството

28. Правителството оспорва претенцията на жалбоподателите за обезщетение за загуба на клиенти (вж. параграф 19 по-горе), като твърди, че дърводобивът „не е вид търговска дейност, която би изисквала специални умения или определен професионален подход“ и която би привлякла конкретни клиенти. Освен това жалбоподателите не са доказали, че преди налагането на мораториума са имали редовни клиенти.

II. ПРЕЦЕНКАТА НА СЪДА

29. Съдът отбеляза в началото, че жалбоподателите претендират обезщетение за вреди единствено поради невъзможността им да се занимават със стопанска сеч в горите, които са били предмет на реституция (вж. параграфи 16—19 по-горе).

A. По отношение на периода, за който жалбоподателите трябва да бъдат обезщетени

30. Правителството твърди, че след 3 септември 2011 г., когато Софийският окръжен съд е наложил забрана за всякаква сеч в горите, притежавани и управлявани от жалбоподателите (вж. параграф 13 по-горе), не е имало причинно-следствена връзка между каквито и да било загуби, понесени от жалбоподателите в резултат на невъзможността им да извършват сеч и нарушението, установено в основното решение; както беше отбелязано, това нарушение се отнася само до наложения от

Народното събрание мораториум (вж. параграфи 3 и 20 по-горе). Правителството изтъква, че ако жалбоподателите в крайна сметка постигнат частичен или пълен успех в националното производство относно правото им на собственост, те биха имали право съгласно член 403, алинея 1 от Гражданския процесуален кодекс да поискат обезщетение за всякакви вреди, произтичащи от гореспоменатия мораториум за сеч (вж. параграф 20 по-горе).

31. Съдът, от своя страна, отбелязва, че мораториумът, който е предмет на основното решение, е наложен от Народното събрание на 18 ноември 2009 г. (вж. параграф 11 по-горе). Обезпечителната мярка, посочена от Правителството, е наложена на 3 септември 2011 г. (вж. параграф 13 по-горе). След последната дата двете мерки съществуват паралелно и остават в сила.

32. Въпреки това, към момента на постановяване на основното решение, Съдът не е имал информация за решението от 3 септември 2011 г. (вж. параграф 12 по-горе). Той е нямал причина да счита, че невъзможността жалбоподателите да се занимават с търговска сеч в горите се дължи на нещо друго, освен на мораториума и дългата продължителност на тази мярка, а именно от ноември 2009 г. до датата, известна на Съда (октомври 2020 г.), което е един от ключовите елементи, аргументиращи констатацията за нарушение на член 1 от Протокол № 1. Съдът счита такава продължителност на ограниченията, наложени на жалбоподателите, за „прекомерна“ и критикува властите за продължителната несигурност, в която са поставили жалбоподателите в резултат на това (вж. § 265 от основното решение).

33. Съдът не вижда причина да се отклони на настоящия етап от производството от констатацията си, че нарушението в случая се отнася за целия период след налагането на мораториума. Въпреки че решението от 3 септември 2011 г. потенциално би могло да повлияе на неговите констатации по този въпрос, страните не са представили никакво правдоподобно обяснение защо не са го информирали за това решение на по-ранна дата. Съответно Съдът ще продължи да разглежда спора въз основа на констатациите си, до които е достигнал в основното решение.

34. Във всеки случай Съдът отново изтъква, че по правило изискването вътрешните средства за защита да бъдат изчерпани не се прилага по отношение на иски за справедливо обезщетение, отправени до него съгласно член 41 от Конвенцията. В настоящия случай производството по *ревандикационния иск* за реституираните гори е висящо пред Софийския окръжен съд на първа инстанция от 2009 г. (вж. § 10 по-горе). Едва след приключването на това производство, евентуално след разглеждане на три инстанции до Върховния касационен съд, жалбоподателите, ако са спечелилата страна, биха имали право да търсят средството за защита, посочено от

правителството, а именно иск за непозволено увреждане срещу държавата по член 403, ал. 1 от Гражданския процесуален кодекс (вж. параграф 20 по-горе). Обаче да им се посочи, че трябва да изчакат края на главното производство, което, както бе споменато, е висящо от 2009 г., и след това да започнат ново, за да получат обезщетение, ако възникне правото на такова, означава прекомерно обременяване на жалбоподателите; подобна ситуация едва ли би била в съответствие с ефективната защита на правата на човека и с целта и предмета на Конвенцията (вж., *mutatis mutandis*, *Jalloh срещу Германия* [GC], № 54810/00, § 129, ЕСПЧ 2006—IX, and *S.L. и J.L. срещу Хърватия* (справедливо обезщетение), № 13712/11, § 15, 6 октомври 2016 г., и двете с допълнителни препратки).

35. Съответно, въпреки че е наясно, че средството за защита по член 403, алинея 1 от Гражданския процесуален кодекс може да стане достъпно за жалбоподателите и потенциално да доведе до присъждане на обезщетение за невъзможността им да се занимават с търговска сеч в горите след 3 септември 2011 г., Съдът не изисква от жалбоподателите да изчерпят това средство за защита и ще се произнесе относно периода след последната дата.

36. Произнасянето му съответно ще обхваща целия период, през който е бил в сила мораториумът върху търговската сеч в реституираните гори, а именно периода от 18 ноември 2009 г. до момента. (вж. параграф 11 по-горе).

В. По отношение на становището на останалите наследници

37. Правителството твърди, че тъй като част от въпросната земя е била възстановена на всички наследници на цар Фердинанд I, а именно жалбоподателите и други лица, последните биха имали право на дял от всички печалби, които жалбоподателите биха получили от дърводобив (вж. параграф 22 по-горе).

38. Въпреки това Съдът отбелязва, че останалите наследници на Фердинанд I са показали, по-специално при постигането на споразумение с Правителството в контекста на националното производство (вж. параграф 14 по-горе), че не са имали интерес от „реституцията на царските имоти“. Самият Съд е достигнал до подобно заключение в своето частично решение по делото, като се позова, наред с другото, на подобни споразумения в други производства (вж. *Сакскобургготски и други*, цитирано по-горе, §§ 141—46).

39. Нещо повече, останалите наследници на Фердинанд I декларират, че никога не са използвали или управлявали въпросната земя (вж. параграф 14 по-горе). Няма индикации, че те някога са търсили дял от печалбите, получени от жалбоподателите преди 18 декември 2009 г.

40. Следователно, Съдът намира, че всички вреди, понесени в резултат на мораториума върху търговската експлоатация на горите, установен в основното решение като нарушение на член 1 от Протокол № 1, е понесена само от жалбоподателите. Именно жалбоподателите са започнали такава експлоатация, след като са получили владение върху горите, въз основа на одобрен от тях лесоустройствен проект и са извършвали сеч до налагането на мораториума.

С. По отношение на достоверността на представената от жалбоподателите оценка от вещо лице

41. Правителството оспорва оценката на вещото лице, представена от жалбоподателите в подкрепа на техните претенции за справедливо обезщетение, като посочва по-специално, че вещото лице, което я е изготвило, е служител на дружеството на жалбоподателите (вж. параграф 23 по-горе).

42. Жалбоподателите не отричат наемането на вещото лице, но представят допълнителни доказателства, по-специално становището на две други вещи лица, които намират спорната оценка за „професионално направена“ и „надеждна“ (вж. параграф 27 по-горе). Правителството, от своя страна, макар да оспорва оценката, не предоставя алтернативна оценка на пропуснатите ползи на жалбоподателите.

43. Ето защо Съдът не вижда причина да не използва представената от жалбоподателите оценка от вещо лице. Освен това Съдът отбелязва, че изчисляването на потенциалните загуби, понесени от тях, е сложен технически процес, който той не е в състояние да извърши сам.

Д. Заключение относно вредите

44. Съдът вече е постановил, че ще присъди имуществени вреди за целия период след налагането на мораториума, а именно от 18 ноември 2009 г. до момента (вж. параграф 36 по-горе). Според оценката на вещото лице, обсъдена по-горе, загубите на жалбоподателите се равняват на 1 537 395 евро от началото на този период до 31 юли 2022 г. (вж. § 17 по-горе). Жалбоподателите претендират допълнително 12 310 евро на месец за периода след последната дата (вж. параграф 18 по-горе); следователно 98 480 евро трябва да бъдат добавени към горната сума.

45. Така Съдът присъжда на жалбоподателите общо 1 635 875 евро за имуществените вреди, понесени от тях поради мораториума върху търговската експлоатация на горите.

46. Освен това Съдът намира, че жалбоподателите не са предоставили доказателства за загуба на клиента (вж. § 19 по-горе),

или за каквито и да било конкретни имуществени вреди, претърпени по тази причина.

47. С оглед на факта, че националното производство, свързано с правото на собственост на жалбоподателите, все още е висящо (вж. параграф 10 по-горе), Съдът взема под внимание уверението на жалбоподателите, че всяко присъдено обезщетение ще бъде взето под внимание, когато страните уредят сметките си след приключването на производството (вж. § 26 по-горе). По-специално, за да се предотврати всяко неоснователно обогатяване от настоящото решение, ако националните съдилища в крайна сметка установят, че жалбоподателите не са или не са изцяло собственици на спорните имоти, жалбоподателите следва да изплатят съответната част от обезщетението, посочено в параграф 44 по-горе, на държавата-ответник, в случай че междувременно такова е било платено (вж. за подобни решения, *Molla Sali срещу Гърция* (справедливо обезщетение) [GC], № 20452/14, § 46, 18 юни 2020 г., и *Casarin срещу Италия*, № 4893/13, § 89, 11 февруари 2021 г.).

Е. Разходи и разноски

48. И накрая, жалбоподателите претендират за 184 евро за превод на техните становища в производството по член 41 от Конвенцията. В подкрепа на това твърдение те представят съответните разписки. Те молят тази сума да бъде преведена директно по банковата сметка на кантората на техните законни представители „Екимджиев и съдружници“.

49. Правителството не представя коментар.

50. Съдът, като констатира, че претендираните разноски са действително направени и необходими и че са разумни като размер, ги присъжда изцяло. Както е поискано от жалбоподателите, цялата сума, а именно 184 евро, следва да бъде изплатена директно на законните им представители.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. Определя

- (а) че държавата-ответник трябва да заплати на жалбоподателите, в рамките на три месеца от датата, на която решението стане окончателно в съответствие с член 44, § 2 от Конвенцията, следните суми, които да бъдат конвертирани във валутата на държавата-ответник по обменния курс приложим към датата на плащане:

- (i) 1 635 875 евро (един милион шестстотин тридесет и пет хиляди осемстотин седемдесет и пет евро), плюс всички

САКСКОБУРГГОТСКИ И ХРОБОК срещу БЪЛГАРИЯ (СПРАВЕДЛИВО ОБЕЗЩЕТЕНИЕ)
РЕШЕНИЕ

данъци, които може да бъде начислени, за имуществени вреди, при спазване на условията, посочени в параграф 47;

(ii) 184 евро (сто осемдесет и четири евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени на жалбоподателите, за разходи и разноси, които да бъдат платени директно по банковата сметка на адвокатска кантора „Екимджиев и партньори“;

(б) че от изтичането на гореспоменатите три месеца до уреждането на спора се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер, равен на пределния лихвен процент по заеми на Европейската централна банка през периода на неизпълнение плюс три процентни пункта;

2. *Отхвърля* останалата част от претенциите на жалбоподателите за справедливо обезщетение.

Изготвено на английски език и оповестено писмено на 2 май 2023 г., съгласно правило 77, параграфи 2 и 3 от Правилника на Съда.

Милан Блашко
Секретар

Пере Пастор Виланова
Председател

САКСКОБУРГГОТСКИ И ХРОБОК срещу БЪЛГАРИЯ (СПРАВЕДЛИВО ОБЕЗЩЕТЕНИЕ)
РЕШЕНИЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ

Списък на дела:

№	Жалба №	Наименование на дело	Подадена на
1.	38948/10	Саксбургготски и Хробок срещу България	16.6.2010 г.
2.	8954/17	Саксбургготски и Хробок срещу България	13.1.2017 г.

Списък на жалбоподатели:

№	Име	Дата на раждане	Националност	Местоживееене
1.	Симеон Борисов Саксбургготски	1937 г.	български гражданин	София
2.	Мария-Луиза Борисова Хробок	1933 г.	Българска и немска гражданка	САЩ